

Andrea Potestà

J. DERRIDA IR FENOMENOLOGINĖS KALBOS KRIZĖ

Metzo Paulio Verlaino universitetas
Ile du Saulcy BP 80794 57012 Metz
El. paštas: andrea.potesta@wanadoo.fr

Ar reikia šiandien kalbėti apie huserliškos fenomenologijos projekto žlugimą? Jei „fenomenologija“ suprantama taip, kaip ją suvokia Husserlis – kaip mokslo apie žinojimo pagrindus projektas, arba, jo žodžiais tariant, „subjektyvybės mokslas, iš anksto duodantis pasaulį“, – fenomenologija neišvengiamai stumiama peržengti žinojimo ribas, nors ji ir nepajėgia iki galo užbaigti savo projekto ar išlaikyti pusiausvyrą ant jo nubrėžtų ribų. Fenomenologija kaip projektas, siekiantis iškelti į dienos šviesą prasmės duotį, gali tik sustabdyti pati save ar sustoti prie klausimo apie tokios duoties prasmę. Visų sunkumų ir netgi paradoksų terpė – tai kalba, toji kalba, kuri, pagal fenomenologijos pretenzijas, turi nusakyti prasmės ribas. Pranokdama pati save, fenomenologija rodo pirmą huserliško projekto trūkumą. Ar tokiu atveju galima fenomenologizuoti fenomenologijos žlugimą? Būtent toks, mūsų požiūriu, yra Jacques'o Derrida siekis, kai jis sugrįžta prie temos apie genezę ir apie kalbą, galinčią ją užčiuopti. Vadinasi, jo principas – atsakyti bet kokio principo, nes be to pats mažiausias pirmasis žingsnis būtų neįmanomas. Tokio tipo fenomenologija galiausiai tvirtina negalimybę pažinti žinojimo pagrindus. Tai fenomenologinės kalbos krizės fenomenologija.

RAKTAŽODŽIAI: Husserlis, Heideggeris, Derrida, fenomenologijos projektas, fenomenologinė kalba, etika.

...bet kokia fenomenologija, bet kokia filosofija kaip mokslas ar kaip pažinimas, – tas žodelis „kaip“ galėtų būti tikrosios problemos įvardijimas ar net dekonstrukcijos taikinyš.
Jacques Derrida (Derrida 2001: 74)

Kas šiandien išdrįstų parašyti esė, kurio pavadinime būtų posakis, Edmundo Husserlio pavartotas 1911 metais pasirodžiusio kūrinio pavadinime: *Filosofija kaip griežtas mokslas?* Kad filosofija yra mokslas, maža to, griežtas mokslas, – dabar tai visiškai neaktualus teiginys. Husserlis – paskutinis filosofas, dar tradiciškai tikintis galimu filosofijos metodiškumu ir mintimi, kad visas mūsų žinias įmanoma pagrįsti racionaliai, – arba, kaip jis pats sako, jis tiki „mokslo apie iš anksto duotą pasaulį universalumu“ (Husserl 1954: 150). Mūsų dienomis pats fenomenologinio metodo „neaktualumas“ liudija Husserlio fenomenologijos žlugimą. Dėl to galime džiaugtis ar apgailestauti, bet faktas yra tas, kad turime pasitenkinti žinojimu, jog negalime žinoti, *kaip* žinome. Neturime jokio metodo, galinčio mums nurodyti mūsų žinių svarbą ir kokia prasme jos yra svarbios. Vis dėlto šio fakto, šios fenomenologinio diskurso „krizės“ akivaizdoje nepakanka tiesiog manyti, kad esame kitur, ir taip atsiriboti nuo momento, kuris neva priklauso filosofijos praeičiai. Iš tiesų, net jei fenomenologijos žlugimas gali liudyti jos filosofinio metodo ir jos filosofinės laikysenos neaktualumą, tokią nesėkmę dar reikia iš esmės apmąstyti kaip *filosofinio kalbėjimo krizę* ir šitaip pripažinti nuolatinį jos aktualumą.

*

Ką reiškia fenomenologijos nesėkmė? Pirmiausia šį klausimą galime užduoti jos veikėjui ir liudytojui, kuris pirmasis, išbandęs fenomenologinį metodą, patvirtino, kad jo realizuoti neįmanoma. Turbūt jau supratote, kad kalbu apie Martiną Heideggerį ir neužbaigtą jo veikalą *Būtis ir laikas*, taip pat apie filosofinį Heideggerio ir Husserlio konfliktą, kuris, be abejo, yra prancūzų diskusijų apie fenomenologiją *archetipinė vieta*. Prašyti Heideggerio paaiškinti fenomenologijos nesėkmę – tai kreiptis į keistą liudytoją, nes jis tikrai nėra pasyvus savo meto istorijos stebėtojas. Iš tikrųjų, galėtų kelti nuostabą tai, kad dar esė *Mano kelias į filosofiją* (Heidegger 1969: 81–90), praėjus beveik 30 metų po to, kai nutrūko jo santykiai su Husserliu, Heideggeris tvirtino, jog neįmanoma liautis užsiiminėjus fenomenologija, – šis faktas, jo manymu, turėjo būti aktualus ir ateinančioms kartoms. Toje esė Heideggeris, kalbėdamas apie vėlesnį fenomenologijos supratimą, teigė: „Tuo laikotarpiu dažnai pasigirsdavo tvirtinimų, kad fenomenologija – tai naujos krypties užuomazga europinėje filosofijoje. Kam galėjo kilti mintis neigti tokio tvirtinimo *teisingumą (Richtigkeit)?*“ (Heidegger 1969: 85). Jei esame susipažinę su Heideggerio žargonu, jo žodyje *teisingumas* nesunkiai išvelgsime tam tikrą ironiją: to, kas yra „teisinga“,

tiesa tėra paviršutiniška. Heideggeris dar priduria: „Tačiau tas grynai istorinis fenomenologijos traktavimas iš esmės neužčiuopė to, kas jai buvo nutikę“ (Heidegger 1969: 85). Taip Heideggeris siekia išsakyti mintį, kurią pasistengsime aptarti plačiau: nors „istorinis“ fenomenologijos gyvavimas baigėsi, tai nereiškia, kad baigėsi ir tikrasis fenomenologijos sumanymas.

Pažiūrėkime, kaip Heideggeris argumentuoja: „O šiandien [Heideggeris rašo 1963 metais]? Atrodo, kad fenomenologinės filosofijos metas baigėsi. Ji jau laikoma savotiška atgyvena, kuri minima šalia kitų istorinių filosofijos tendencijų. Tačiau fenomenologija ir visa tai, kas jai savita, nėra kokia nors tendencija. Mąstymui – tai galimybė, kuri prireikus keičiasi ir dėl to yra nuolatinė mąstymo galimybė, leidžianti atitikti to, ką reikia apmąstyti, reikalavimą. Jeigu fenomenologija patiriama ir suprantama būtent šitaip, tada ją galima laikyti nebe mąstymo rubrika, o mąstymo „klausimu“ (*Sache des Denkens*), kurio reiškinys lieka paslaptimi“ (Heidegger 1969: 89).

1969 metais, rengdamasis skelbti šį tekstą, prie šių eilučių Heideggeris dar priduria: „Panaši mintis kaip paskutiniame sakinyje jau buvo išsakyta *Būtyje ir laike* [...]: „Fenomenologijos esmė – ne jos kaip filosofijos tendencijos *realumas*. Aukščiau už *realumą* stovi *galimumas*. Suprasti fenomenologiją – reiškia ją suvokti kaip galimybę““ (Heidegger 1969: 89).

Kaip šiandien galima suvokti šiuos Heideggerio žodžius ir jais sekti? Kaip suprasti, kad fenomenologija, tas „baigtas“ ir „realiai“ negalimas projektas, vis dėlto dar yra „galimas“? Ir kodėl, neperžengus istorinio ar istoriografinio požiūrio ribų, neįmanoma užčiuopti fenomenologijos „galimybės“? (Beje, ar mes sugebame kalbėti apie praeities filosofiją, neužsisklęsdami istoriniame požiūryje? Kitaip tariant, kaip įmanoma mąstyti fenomenologiją, kaip siūlo Heideggeris, jeigu ji nėra mokykla, mąstymo kryptis ar filosofijos srovė? Tai kas ji tokia?)

Heideggeris nori iškelti tezę, kad fenomenologija tikrai gali pavirsti srove, kad, veikdama literatūrą, meną, mokslą ir politiką, ji gali – beje, panašiai ir nutiko – tapti „kultūriniu faktu“ ir kad ji, kaip ir kiti istoriniai judėjimai, pasiekusi didžiausią populiarumą, gali pradėti trauktis ir galiausiai išeiti iš mados. Tačiau Heideggeriui tai niekaip nepaliečia fenomenologijos esmės, nes apie fenomenologiją, jo manymu, negalima mąstyti kaip apie paprastą filosofinę-kultūrinę srovę. Priešingai, fenomenologija susijusi su mąstymo „dalyku“ ir „klausimu“ (*Sache*), su, paties Heideggerio žodžiais tariant, „jos paslapties pasireiškimu“ (*Offenbarkeit ein Geheimnis*). Taigi turime daryti išvadą, kad Heideggeriui fenomenologija yra susijusi ne su *kokiu nors* konkrečiu mąstymo klausimu ar *kokia nors* problema, bet su klausimu apie patį mąstymą, todėl jos reikšmė negali sumenkėti. Tai Heideggeris teigia ką tik cituotame fragmente: „reali“ fenomenologijos būtis nėra svarbi. Vadinasi, nesvarbus ir istoriografinis jos supratimas, pavyzdžiui, tai, ką Husserlis ir jo pasekėjai

realiai galėjo pasakyti. Svarbiausia – tai fenomenologijos „galimybė“. Galimybė yra aukščiau už realybę.

Atsigręžti į galimybę – reiškia į pirmą vietą iškelti *mąstymo galimybės* problemą apskritai. Jeigu fenomenologijos galimybei pavyksta *kvestionuoti* mąstymo galimybę, tada Heideggeris teisingai, fenomenologiją traktuodamas tiesiog kaip *pačią* mąstymo kaip tokio problemą („teorinę“, o ne „istorinę“ problemą). Šiuo atžvilgiu būtų galima teigti, kad fenomenologinis tyrinėjimas iš naujo išgyvena filosofinį visos tradicijos intencionalumą, jos tūkstantmetinį projektą, vis atgyjantį ir sykiu vis pasmerktą nesėkmei.

Taigi, pažvelgus atidžiau, Heideggerio atliekama jo mokytojo metodo kritika nėra pasmerkimas. Ja užsimenama, kad fenomenologijai būdingas mąstymo būdas yra ne kas kita, kaip esminis filosofijos mąstymo būdas. Beje, *Būties ir laiko* „pamatinė ontologija“ yra ne kas kita kaip bandymas „fenomenologiškai“ išspręsti esminę ir nuolatinę filosofijos problemą. Nors Heideggeris radikalčiai priešinosi fenomenologijos metodui, „egologinei redukcijai“, „griežto mokslisškumo“ idėjai, jis, be abejo, nenorėjo atsisakyti fenomenologinės plotmės ir fenomenologinių inspiracijų. Vis dėlto Heideggeris, kaip žinome, turėjo atsisakyti fenomenologijos projekto ir palikti jį nebaigtą. Taip nutiko dėl priežasčių, kurios iš esmės susijusios su fenomenologija: Heideggeris neužbaigė Husserlio pradėto kelio, nes, kaip pats dažnai kartodavo po 1927 metų, *negalėjo* jo užbaigti. „Mąstymui nepavyko pakankamai *išreikšti* šio apvertimo ir jo užbaigti pasitelkus metafizikos kalbą“ (Heidegger 1979: 327-328)¹. Tad Heideggeris išsidavė, kad fenomenologijai „trūksta žodžių“. Trūko būtent „fenomenologinės kalbos“: fenomenologijos metodas, nors Heideggeris 1927 metais jame sukėlė perversmą, negebėjo išsakyti „fenomeno“, t. y., Heideggerio žodžiais tariant, išsakyti buvinio būties.

Taigi galima manyti, kad filosofinis Heideggerio kelias iš esmės yra ne kas kita, kaip bandymas apmąstyti fenomenologijos aklavietę. Gal taip ir yra. Arba verčiau reikėtų sakyti, kad visa filosofinė jo veikla lieka dialektikos tarp reikalavimo *užsiimti* fenomenologija ir jos *atmetimo* ribose. Heideggeris atmeta istorinę fenomenologijos tiesą, bet radikalčiai iškelia klausimą apie mąstymą.

Fenomenologijos problema, jeigu ją suvoksime remdamiesi Heideggerio biografija, yra ta, kad fenomenologija nepasiekia jokio pagrindo, jokio pamato. Bet kokioje fenomenologijoje dar reikia apmąstyti pagrindo nebuvimą – *Abgrund*. Tačiau kaip jį mąstyti – labai problemiškas klausimas, nes, atmetus pagrindą, bet koks metodas, kuriuo siekiama iki to pagrindo prieiti, lieka nemotyvuotas ir nemotyvuojamas. Ir toli gražu ne „griežtas“...

¹ Kursyvas autorias. Ši ištrauka lietuviškame vertime skamba kiek kitaip: „...šiam posūkiui mąstymas nesurado reikiamos kalbos, o metafizikos kalba čia nieko negalėjo padėti“ (vertė A. Šliogeris) – M. Heideggeris, „Apie humanizmą“ in *Gėrio kontūrai*, Vilnius: Mintis, 1989, p. 234 (*Sud. past.*).

*

Norėčiau pabandyti suprasti tą fenomenologiją *konstituojančią krizę*, tą negalimybę pasiekti savo pagrindą. Tai darydamas, remsiuosi keliais pastebėjimais apie fenomenologijos „kalbą“ ar „kalbėjimo būdą“ ir ypač nuorodomis į keletą Derrida analizių, kurios pateiktos jo *Įvade į Geometrijos kilmę* ir straipsnyje „Forma ir reikšmė“ (Derrida 1972: 185–207), kuris įtrauktas į 1967 metais pasirodžiusią jo knygą *Filosofijos paraštės*. Šitaip norėčiau paaiškinti, kodėl „pagrindo“ klausimo iškėlimas yra pirmas žingsnis į atsišakojimą to, ką kol kas pavadinsiu (vėliau dar prie to grįšiu) „Derrida fenomenologija“.

Husserlis kalbą laiko paprastu patirties klodu (*Schicht*), o ne esminiu bei struktūriniu pasaulio dėmeniu. Jo nuomone, esama ikiekspresinio prasmės klodo, kuris nepriklauso nuo kalbos ir kuris grindžia pačią kalbos galimybę, – tai rodo, kad kalba yra išvestinė, nepirmapradė. Čia remiuosi analizėmis, kurios pateiktos knygos *Grynosios fenomenologijos ir fenomenologinės filosofijos idėjos* pirmo tomo 124-ame paragrafe, kur kalbama apie „noetinių-noeminį „logos“ klodą“ (Husserl 1950: 303–307). Visose įvairių patirties formų analizėse, pateiktose prieš tą paragrafą, kalbos klausimas nebuvo minimas, tarsi patirtis būtų visiškai nebyli. O 124-ame paragrafe kalba iškyla kaip naujas sluoksnis, tik vėlesnis už patiriamą išgyvenimą ir nuo jo priklausantis. Kita vertus, *logos* ir „reikšmė“² apibrėždamas kaip „išraišką“ (*Ausdruck*), Husserlis tik patvirtina tą priklausomybės santykį. Jo požiūriu, kalba tėra „pirminis intencionalus *mediumas* [...], kurio esminis bruožas – atspindėti (*widerzuspiegeln* – veidrodžiškai atspindėti) bet kokio kito intencionalumo formą ir turinį, jį nuspalvinti (*abzubilden*) pirminėmis spalvomis ir taip jame nupiešti, išryškinti (*einzubilden*) jo paties „konceptualumo“ formą“ (Husserl 1950: 305). Toliau Husserlis sako: „išraiškos sluoksnis – tuo jis yra pirmapradis – nėra produktyvus [...]. Arba, kitaip tariant, *jos produktyvumas, jos noeminis produktyvumas apsiriboja išraiškos aktu ir konceptualumo forma*, atsirandančia kartu su tuo išraiškos aktu“ (Husserl 1950: 306).

Taigi kalba, Husserlio požiūriu, tik prisitaiko prie iš anksto egzistuojančios reikšmės ir ją pakylėja į sąvokos bei universalybės rangą, tačiau pati savaime yra radikaliai „neproduktyvi“, nes nesugeba nieko pridurti prie iš anksto egzistuojančios reikšmės, prie intencionalaus turinio. Tad toks „neproduktyvus kalbos produktyvumas“ gryniausią formą įgyja loginėje-mokslinėje kalboje, kuri, viena vertus, maksimaliai atlieka konceptualizavimo funk-

² *le vouloir-dire* – pažodžiui „norėti pasakyti“. Būtent šia idioma versdamas Husserlio vartojamą *bedeuten* – „reikšti“ ir *Bedeutung* – „reikšmė“ (jų tiksliausias atitikmuo anglų kalboje būtų *to mean, meaning*, tačiau prancūzų kalboje jo nėra), Derrida nori pabrėžti, kad fenomenologijoje, kaip ir visoje Vakarų filosofinėje tradicijoje, reikšmės samprata neatsiejama nuo kalbos kaip kalbėjimo, sakymo [*dire*], tarimo, balso bei garso, taip pat nuo kalbančio subjekto valios [*vouloir*], intencijos (žr. Derrida J. *La voix et le phénomène*, Paris: PUF, 1967, p. 18, 34–39) (*Sud. past.*).

ciją, bet, kita vertus, turi apsiriboti savo turinių vienareikšmio „veidrodinio atspindėjimo“ funkcija, ji turi funkcionuoti kaip neproduktyvus *mediumas*, kuris tų turinių nekeičia. Čia mokslinei kalbai tenka slaptas bet kokios fenomenologinės kalbos analizės modelio ir *telos* vaidmuo³.

Akivaizdu, kad kalbos kaip savotiškos *tabula rasa* idėja neišvengiamai kelia daugybę problemų. Kaip sako Derrida, „net jei būtų galima teisėtai manyti, kad savo nekaltybe tekstas *in illo tempore* priima pirmąjį prasmės gimimą, *faktiškai* sisteminė norėjimo pasakyti (*vouloir-dire*) sąranga vienaip ar kitaip prasmei primeta savo kryptį, jai diktuoja savo formą, ją priverčia pasireikšti pagal tam tikras sintaksines ar kitokias taisykles. Ir tas „faktiškai“ nėra eilinė empirinė būtinybė, jo negalima suskliausti siekiant užduoti teisėtus transcendentalinius klausimus, nes neįmanoma nustatyti norėjimo-pasakyti statuso, tuo pat metu neapibrėžiant prasmės statuso. Suskliausti šį „faktą“ – tolygu nuspręsti, koks yra prasmės apskritai statusas per jos santykius su diskursu. *Toks suskliaudimas nepriklauso nuo fenomenologijos, jis ją atveria nekritiniu judesiu*“ (Derrida 1972: 197).

Taigi, pagal Derrida, fenomenologija atsiveria, prasideda tik dėl tos *nekritinės* laikysenos kalbos atžvilgiu. Remdamasis šiais svarstymais, Derrida „geologijos“ metaforai, t. y. klodų modeliui, ir analizės, tuos klodus atskiriančios per gryną akivaizdybę, idealui priešpriešina teksto ir audeklo „susipynimo“, kalbos ir reikšmės gijų susimaišymo idėją, tvirtindamas, kad jų neatsieti yra svarbiau nei bandyti surasti paprastą juos sudarantį elementą. Derrida nuomone, toks požiūris radikaliai kvestionuoja detaliausius fenomenologinio metodo atradimus: jeigu fenomenologas rimtai žiūri į savo darbą, jis turi sugebėti rasti „tylos postamentą“ (Derrida 1972: 192), kuris eina pirma išraiškos klodų, ir taip atpajinti tą pynę, nes jeigu paaiškėtų, kad atpajinti pynės neįmanoma, kad ji neredukuojama, fenomenologas nebegalėtų demonstruoti netarpiškos intuicijos akivaizdybės (tai yra fenomenologijos „principų principas“ – Derrida mėgsta kartoti šį Husserlio posakį, – t. y. „intuityvi pirminės esaties duotybė“ (Derrida 1992: 278)).

Ivade į Geometrijos kilnę Derrida lygiai taip pat atskleidė esmines fenomenologinio požiūrio ribas. Mintis apie vieną žmoniją, kurios atstovai vieno vienintelio pasaulio horizonte visada galėtų suprasti vieni kitus ir kuriai „vertimas iš principo yra visada įmanomas uždavinys“ (Derrida 1962: 75), supo- nuoja mintį apie universalios kalbos, pasižyminčios tam tikru skaičiumi apri- orinių normų, horizontą. Du žmonės supranta vienas kitą, nes jie kalba apie tam pačiam pasauliui priklausančius dalykus. Tačiau tai „implikuoja, kad jie visada tučtuojau arba kiek vėliau gali kartu žvelgti į tą patį natūralų buvinį, ir

³ Žr. „Jeigu tas neproduktyvus produktyvumas yra išraiškos *telos*, tai reiškia, kad loginis-mokslinis dis- kursas čia niekada nebuvo nustojęs funkcionuoti kaip bet kokio įmanomo diskurso modelis“ (Derrida 1972: 199).

kad visada bus galima išgryninti tą buvinį, atskiriant nuo jo superstruktūras bei jame grindžiamas (*fundiert*) kultūrinės kategorijas, o jo vienovė visada išspręs bet kokią *nesusipratimą*. Įsisąmoninimas, kad esame priešais *tą patį* daiktą, priešais objektą, suvokiamą kaip tokį, – tai ikikultūrinio grynojo *mes* įsisąmoninimas“ (Derrida 1962: 76).

Taigi čia kalbama apie bet kokioje fenomenologijoje gyvuojančią prielaidą, kad skirtingus kultūrinius bei istorinius pasaulius sieja nekintamas suvokimas, kuris yra sąvokinės kalbos ir intuityvios duotybės išverčiamumo pagrindas. Šitaip suprantant mokslo kalba nuolat atlieka modelio – savotiškos tobulos ir universalios komunikacijos idealybės – vaidmenį. „Tas objektyvus grynai natūralus buvinys yra juslinio pasaulio buvinys, kuris tampa pirmuoju komunikacijos pagrindu, nuolatine galimybe iš naujo išrasti kalbą. [...] Tačiau *gryna* ikikultūrinė *prigimtis* visada būna jau pasislėpusi. Taigi ji, kaip paskutinė komunikacijos galimybė, yra savotiškas nepasiekiamas žemesnis idealas. Ar tokiu atveju negalima teigti priešingai, nei tvirtina Husserlis? Argi nekomunikacija ir nesusipratimas nėra pats kultūros ir kalbos horizontas?“ (Derrida 1962: 76–77).

Taigi, Derrida požiūriu, „grynas“ juslinis buvinys nėra jau toks ir grynas, nes jis nuolat susipynęs su savo kalbinėmis apibrėžtimis: klodai visada būna su priemaišomis, ir neįmanomas joks skaidrus jų atskyrimas. Vadinasi, joks *epochē* duotybės duočiai negalės suteikti pirmapradžio jos pobūdžio, neįmanoma niekaip aiškiai atskirti kalbinio ir ikikalbinio sluoksnio, pagaliau neįmanoma jokia eidetinė redukcija. Kaip sako Derrida, „nebeįmanoma apčiuopti būtent pradžios (*ordiri*) proceso; kalbai formuojantis kaip audiniui, diskurso ataudai tampa neatpažįstami kaip ataudai ir pakeičia grandinę, kurios iki ataudų iš tikrųjų ir nebuvo“ (Derrida 1972: 191).

Minties apie klodus dviprasmiškumas ir sudėtingumas yra ne kas kita kaip dviprasmiškumas ir sudėtingumas bet kokios kalbos, kuri pretenduoja būti fenomenologine, vadinasi, turi tikslą griežtai *nusakyti* intuityviai per tobulą tranzityvumą duotus fenomenus. Tad, viena vertus, klodai, leidami atskirti ir susieti įvairius patirties lygmenis, iškelti probleminį klausimą apie ikikategorišumą bei gyvenamąjį pasaulį, kaip ankstesnį už kategorines konstrukcijas, atveria pačią fenomenologinės analizės plotmę. Kita vertus, ją atveriant, *pagrindas užsisklendžia savyje*, sustabarėja ir praranda savo gelmę. Dėl to Derrida iškelia *genezės* klausimą: tai, žinoma, fenomenologinis klausimas, tačiau, įgavęs radikalų pobūdį, jis suspenduoja fenomeno duotybės arba kalbinės ar nekalbinės jo duoties skaidrumą.

*

Tad kaip net ir būsimosioms kartoms neatsisakyti fenomenologijos dalyko ar klausimo, kaip siūlė Heideggeris, jeigu fenomenologija užsidaro kartu su klau-

simu, kuris ją ir atveria? Kokiu mastu reikėtų dar ir šiandien apmąstyti fenomenologiją kaip mąstymo „galimybę“, jeigu ji taip aiškiai parodo savo ribas?

Fenomenologijos žlugimas ir „ribos“ išryškina tam tikrą save apmąstancio mąstymo vėlavimą – mąstymo negalimybę pasiekti pagrindą ir, Heideggerio žodžiais tariant, atsiverti *Abgrund*. Tačiau tas neišvengiamos nesėkmės, *krizės* supratimas visai nėra pasenęs: priešingai, jį reikia dar labiau pagilinti. Tai *galima* padaryti užsiimant *fenomenologija* ir tam tikra prasme *tiktai* ja. Šią mintį Derrida išreiškė sakiniu, kuris gerai perteikia jo bandymą sugrįžti prie fenomenologijos: „Kad vėlavimas yra paties Mąstymo kaip Diskurso likimas, – tai gali *išsakyti* tik fenomenologija ir tik ji gali tai paversti filosofija“ (Derrida 1962: 170). Taigi *tik fenomenologija*, kaip reikšmės genealogija, gali prilygti prasmės įsiveržimui į kalbos pamatą ir būti susijusi su kalbos, taip pat bet kokios filosofinės kalbos krize, išryškindama savo konstituojantį vėlavimą pagrindo atžvilgiu.

Tai nutinka kaip tik dėl to, kad galų gale fenomenologija daug sąmoningiau nei kitos „filosofinės kalbos“ stoja akistaton su savo *krize*, nes produkuoja ir žvelgia į tą „negalėjimą-išreikšti“, apie kurį kalbėjo Heideggeris, minėdamas fenomenologinio metodo nesėkmę. Tačiau, kaip teigia Derrida, „fenomenologija pati sau primeta tą nutraukimą. Fenomenologija pati save nutraukia. Tą savo paties nutraukimą per save, jei toks dalykas įmanomas, mąstymas gali arba turi prisiimti“ (Derrida 1997: 96). Tad fenomenologija, Derrida manymu, neturėtų būti traktuojama kaip tiesiog nesėkmę patyręs ir pasibaigęs fenomenologinis projektas, ji turėtų eiti tolyn, susitaikyti su savo nesėkme ir, jeigu galima taip pasakyti, ją *fenomenologizuoti*.

Iš tiesų, tuoj po to fragmento Derrida aprašo elementą, kurį nori įtraukti į fenomenologiją tam, kad šioji galėtų fenomenologizuoti savo nesėkmę: „tai etinis diskursas – ir taip pat, kaip tematizavimo riba, svetingumas. Argi svetingumas nėra savęs paties nutraukimas?“ (Derrida 1997: 96). Vadinasi, etika, suvokiama kaip teoriškumo suspendavimas, geba užbėgti už akių bet kokiai intencionaliai perskyrai ir, kaip ką tik minėjome, išryškinti audeklo bei teksto susipynimą. „Štai kokį pokytį, šuolį, radikalų, tačiau vos pastebimą ir paradoksalią heterogeniškumą svetingumo etika įveda į fenomenologiją“ (Derrida 1997: 95).

Taip Derrida pavyksta linksniuoti ir lankstyti fenomenologiją tol, kol – kaip jau siūlė Emmanuelis Levinas – „etinė kalba sugebės išreikšti paradoksą, kuriame staiga atsidūrė fenomenologija“ (Levinas 1978: 155).

Derrida (arba tam tikro, „ankstyvojo Derrida“, jeigu laikysimės tokio biografinio skirstymo) požiūriu, reikia atskleisti tai, ką fenomenologija palieka nuošalyje, ir tai padaryti, taip sakant, *pasitelkus* fenomenologiją. Apskritai jo dekonstrukcijos projektą būtų galima suvokti kaip *to, ką bet kokia fenomenologija palieka nuošalyje, fenomenologiją*, sugebančią kalbėti apie tai, kas *trikdo* fenomenologiją ir ko ji negali pakęsti savo prasminiame audinyje. Tai leidžia

suspenduoti pretenziją į netarpišką ir ikikalbinę intuiciją, arba, kitaip tariant, grynosios duoties temą. „Kitas, – sako Derrida 1994 metais, – pasirodo *kaip toks*, t. y. jis pasirodo kaip būtybė, kurios pasirodymas pasirodo nepasirodymas, nepaklusdamas fenomenologiniam pirmapradsės ir intuityvios duoties dėsniai, kuris valdo visus kitus pasirodymus, bet kokį kitą fenomenalumą *kaip tokį*, bet kokį kitą *kaip tokio* fenomenalumą. Bet kuris kitas – o bet kuris kitas yra visiškai kitas – sutrikdo fenomenologijos tvarką“ (Derrida 1994: 259).

Tad fenomenologija, kurios trokšta Derrida, yra fenomenologija, *peržengianti* „*kaip tokio*“ ribas: be intuityvios duotybės, arba be kalbos, kuri sugebėtų ją *nusakyti* vienu žodžiu, taip pat be pretendavimo *nusakyti ontologinį skirtumą*, dėstomą Heideggerio filosofijoje, tą skirtumą, kuris taip pat yra skirtumas „kaip toks“, atsiradęs iš galutinio užčiuopimo ideologijos. Derrida atliekama fenomenologija geba *pradėti* nuo neredukuojamo skyrimo-uždelsimo⁴ akto, be identifikuojamų bei hierarchizuojamų prasmių klodų. Tai fenomenologija be „pirmapradsžio fenomeno“, kitaip tariant, tai „pirmapradsžio fenomeno nesaties“ fenomenologija. Jos metodo nesėkmė ir fenomeno neišverčiamumas, „fenomenologinės kalbos krizė“ tampa ne prasmės baltąja dėme⁵, bet aiškumu, aptiktu ten, kur nėra pamato – *Abgrund* akivaizdoje. Kaip pasakytų Derrida, tai *negalimas* ir sykiu *galimas* projektas, gebantis į fenomenologiją įvesti tai, kas jai svetima, bet, kita vertus, skatinantis ją peržengti savo istorines ribas, ją naujai interpretuojantis ir stumiantis už jos pačios ribų.

*Iš prancūzų k. vertė Lina Perkauskytė,
vertimą tikrino Nijolė Keršytė*

Gauta 2009 09 16

Priimta 2009 10 14

⁴ *différer* – šis žodis turi dvi pagrindines reikšmes: 1) skirti; 2) uždelsti, užlaikyti. Jos abi vienodai svarbios Derrida (*Sud. past.*).

⁵ *le point aveugle* – pažodžiui „aklasis taškas“. Šiuo posakiu „baltoji dėmė“ vadinamas taškas akies tinklainėje, kuriuo akis nemato. Metaforiškai jis žymi nematomu (neapmąstomu) liekanti dalyką pačiame matyme (mąstyme).

LITERATŪRA

- Derrida, J. 1962. „Introduction“ in Husserl, E., *L'Origine de la géométrie*, traduit par J. Derrida, Paris: PUF.
- Derrida, J. 1972. „La forme et le vouloir-dire“ in *Marges de la philosophie*. Paris: Minuit.
- Derrida, J. 1992. *Points de suspension*. Paris: Galilée.
- Derrida, J. 1994. *Politiques de l'amitié*. Paris: Galilée.
- Derrida, J. 1997. *Adieu à Emmanuel Levinas*. Paris: Galilée.
- Derrida, J. 2001. *L'université sans conditions*. Paris: Galilée.
- Heidegger, M. 1969. „Mein Weg in die Phänomenologie“ in *Zur Sache des Denkens*, Tübingen: Niemeyer.
- Heidegger, M. 1979. „Brief über den Humanismus“ in *Wegmarken*, GA 9, Frankfurt am Main: Klostermann.
- Husserl, E. 1950. *Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie. Erstes Buch: Allgemeine Einführung in die reine Phänomenologie*, Husserliana, Bd. III. Haag: Nijhoff.
- Husserl, E. 1976. *Die Krisis der Europäischen Wissenschaften und die Transzendente Phänomenologie. Eine Einleitung in die Phänomenologische Philosophie*. Husserliana, Bd. VI. Haag: Nijhoff.
- Levinas, E. 1978. *Autrement qu'être ou au-delà de l'essence*. La Haye: Nijhoff.

Andrea Potestà

J. DERRIDA EL LA CRISE DE LA LANGUE
PHÉNOMÉNOLOGIQUE

RÉSUMÉ

Faut-il aujourd'hui parler d'un échec du projet phénoménologique husserlien ? Si par « phénoménologie » on entend, comme le veut Husserl, le projet d'une science du fondement du savoir, ou « *la science de la subjectivité pré-donnant le monde* », comme il le dit, la phénoménologie est nécessairement poussée au-delà des limites du savoir, sans parvenir pour autant à achever son projet ou se tenir en équilibre sur les bornes définies par celui-ci. La phénoménologie en tant que projet visant à mettre en lumière la donation du sens ne peut que s'interrompre sur son pas – ou sur le sens de cette donation. Terrain des difficultés et même des paradoxes est le langage, la langue prétendue par la phénoménologie pour *dire* les limites du sens. Déjà en excès sur elle-même, elle montre le défaut primitif du projet husserlien. Peut-on alors *phénoménologiser* l'échec de la phénoménologie ? Telle nous semble être la visée derridienne de reprise du thème de la genèse et du langage capable de la saisir. Ce qui signifie que le principe, ici, est de refuser tout principe, faute de quoi resterait impossible le moindre premier pas. Il s'agit d'une phénoménologie, alors, qui finit par établir l'impossibilité du savoir des fondements du savoir – une phénoménologie de la crise de sa langue.

MOTS CLÉS: Husserl, Heidegger, Derrida, projet phénoménologique, langue phénoménologique, éthique.